

Кононенко В. В.,
*доктор історичних наук, професор,
 завідувач кафедри публічного управління
 та адміністрування Вінницького державного
 педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН У КОНСТИТУЦІЯХ УРСР

З утвердженням більшовицького режиму в Україні формується нове конституційне законодавство. За своїм змістом воно було прямою калькою законодавства спочатку РРФСР, а потім СРСР, і направлене переважно не на закріплення прав та свобод громадян, а на утвердження в республіці радянського ладу. Питання конституційного будівництва в радянській Україні вже були опрацьовані автором у кількох попередніх статтях [2; 3]. У цій публікації автор зосередився виключно на особистих правах та свободах, які були частково визначенні у конституційних актах УРСР.

Особисті права та свободи належать до першого покоління прав та свобод людини і громадянина. Традиційно склалося, що особисті права та свободи були одними із першими, які були визначенні у нормативно-правових актах багатьох країн. Так, Декларація прав людини та громадянина 1789 р. у Франції проголосила, що усі люди народжуються вільними та рівними у своїх правах, а свобода, власність, безпека та опір гніту є невідчужуваними правами [5, с. 51].

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966 р.) до переліку особистих (громадянських) прав та свобод віднесено такі права: право на життя; заборона катування чи жорстокому, нелюдському або що принижує гідність поводженню чи покаранню; заборона рабства та работоргівлі; право на свободу та особисту недоторканність; право на гуманне поводження та повагу гідності; право на вільне пересування та свободу вибору місця проживання; рівність перед судом; право на особисте та сімейне життя; право на недоторканність житла; право на таємницю кореспонденції; захист від

незаконних посягань на честь та репутацію; право на свободу думки, совісті та релігії; право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів [4].

Зі становленням радянської влади конституційне законодавство не тільки не взяло на озброєння кращі зразки конституційного законодавства, що стали основними підвалинами західної демократії, а почала використовувати їх основні положення з позиції «революційної доцільності».

Перша Конституція УСРР (до 1937 р. офіційна назва республіки була Українська Соціалістична Радянська Республіка) була прийнята у 1919 р. і фактично повністю повторювала положення Конституції РРФСР 1918 р. Вже перша стаття Основного Закону натякала на утвердження в республіці більшовицької диктатури, де права та свободи мають бути зведені до мінімуму: «Українська Соціалістична Радянська Республіка є організація диктатури працюючих та експлуатуємих мас пролетаріату та найбіднішого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експлуататорами капіталістами й поміщиками» [1]. Конституція була спрямована переважно на закріплення державного ладу та нової структури органів влади. Особистих прав та свобод громадян стосувалися лише статті 23 та 24 Розділу III Конституції. Якщо перша проголошувала свободу вірування, що апріорі не могла бути реалізована в умовах знищення церкви, то інша – закріплювала право свободи висловлення думок, що також в умовах політичної диктатури більшовиків було фікцією.

Конституція УСРР 1929 р. не тільки не розширила перелік особистих прав та свобод громадян, а й навіть дещо звузила їх у порівнянні з Основним Законом 1919 р. Центральним положенням особистих прав та свобод залишилося право «релігійних визнань і антирелігійної пропаганди», а для реалізації права «виявлення своїх думок, Українська соціалістична радянська республіка знищує залежність преси від капіталу і передає до рук робітничого класу та селянства всі технічні і матеріальні засоби до видання часописів, книжок та всіляких інших творів друку та забезпечує по всій країні їх вільне поширення» [6]. Прогрес

спостерігаємо лише у регламентації виборчих прав, яким був присвячений окремий розділ Основного Закону.

Конституція УРСР 1937 р., що була фактично копією «сталінської» Конституції СРСР 1936 р. [7]. На відміну від попередніх радянських конституційних актів України до нового Основного Закону уперше було введено Розділ Х «Основні права та обов'язки громадян». У Конституції уперше були зафіксовані основні особисті, політичні, соціальні та культурні права громадян. Серед особистих прав та свобод були проголошені рівноправність громадян Української РСР, незалежно від їх національності і раси; свободу відправлення релігійних культів і свободу антирелігійної пропаганди; недоторканність особи; недоторканність житла громадян та таємницю листування. Однак, як ми зазначали у попередніх наших дослідженнях «демократичність Конституції УРСР 1937 р., як і Конституції СРСР 1936 р., – це лише зовнішній фасад держави, декларативні положення, які в умовах тоталітарного суспільства не могли бути втіленими в життя» [2, с. 40]. А масові репресії та судові «трійки» у боротьбі зі «контрреволюцією» та «буржуазним націоналізмом» на фоні права на недоторканність особи виглядало як наруга над цим правом.

У повоєнний період СРСР та УРСР як одні зі співзасновників Організації Об'єднаних Націй (ООН) з одного боку проголосили у співдружності із іншими країнами базові особисті права та свободи, з іншого намагалась відкладати їх введення до внутрішнього конституційного законодавства, побоюючись втратити вплив на власне населення. Лише із прийняттям Конституції УРСР 1978 р. уперше було проголошено ряд положень, які до того не мали визначення у конституційних актах. Так, в Основному Законі були визначені такі особисті права та свободи громадян: рівність перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин; свобода совісті; недоторканність особи; недоторканність житла; право

на особисте життя громадян, таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень [8].

Водночас, Основний Закон у багатьох положеннях залишався консервативним навіть за умови ратифікацією СРСР та УРСР основних положень міжнародного законодавства. Так, в Конституції не знайшли відображення права щодо гарантій неможливості катування чи жорстокого, нелюдського або що принижують гідність поводження чи покарання, використання примусової чи обов'язкової праці, права особи при арешті, права на вільне пересування та свобода вибору місця проживання тощо. Також не було відображене у Конституції таке основоположне міжнародне право як «право на життя».

Отже, вважаємо що конституційне законодавство УРСР протягом усього періоду існування УРСР залишалося вкрай консервативним та було орієнтоване на забезпечення існування держави, ніж на задоволення основоположних особистих прав та свобод громадян. Навіть «найдемократичніша» радянська Конституція УРСР від 1978 р., що була прийнята після підписання Радянським Союзом «Заключного акту наради з безпеки і співробітництва в Європі» 1 серпня 1975 р., де СРСР як і інші держави брав на себе зобов'язання щодо поваги прав людини й основних свобод, ряд особистих прав та свобод, проголошених міжнародним законодавством, не знайшли свого відображення в національному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19#Text>.
2. Кононенко В., Пилипенко Т. Конституційне будівництво в Україні на етапі утвердження комуністичного тоталітарного режиму (1919-1937 рр.). *Вісник*

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2021. Вип. 1 (93). С. 34-43.

3. Кононенко В. Конституційний процес в УРСР у добу кризи радянської системи (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 1. С. 8-12.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19 жовтня 1973 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

5. Забокрицький І. І. Конституціоналізм як продукт західної цивілізації: історичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2015. № 4. С. 50-54.

6. Конституція (основний закон) Української соціалістичної радянської республіки від 15 травня 1929 року. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29#Text>.

7. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text.

8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text>.

*Ляшенко Р. Д.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правознавства
Поліського національного університету
Гусякова А. О.,
магістрантка I курсу спеціальності «Право»
Поліського національного університету*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини є фундаментальними цінностями, що гарантуються Конституцією України та міжнародними договорами, ратифікованими Україною. Однак, коли 24 лютого 2022 року було розпочато повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України, з'явилась необхідність у введенні на території держави правового режиму воєнного стану, одним з наслідків чого стало й обмеження певних прав і свобод людини. Це було вимушеним заходом, спрямованим на забезпечення безпеки населення.

Конституція України, у статті 64 розкриває повний перелік прав та свобод людини, що в жодному випадку не обмежуються під час дії воєнного стану, до яких відносять рівність прав, право на життя, право на свободу, право на повагу до гідності та право на особисту недоторканність, на житло, заборона позбавлення громадянства, на судовий захист, на відшкодування шкоди завданої державою, - це перелік прав та свобод, обмеження яких забороняється, тобто так звані абсолютні права [1].

Цілком доречною є теза А. Кучука, що «більшість держав сьогодні визнають наявність невід'ємних (природних) прав людини. Зважаючи на це, виникає потреба у втіленні принципу не «людина для держави», а саме «держави для людини»» [2, с. 238]. Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами передбачена можлива необхідність у тимчасовому обмеженні конституційних прав та свобод людини і громадянина, особливо при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та при досудовому слідстві.